

ELEŞTİREL USUN ARILIĞI VE YENİ İLETİŞİMSEL EYLEMLİLİK HALLERİ

Besim Karakadılar

İletişimsel eylem kuramı stratejik eylemi dışlamakla bizi gerçekçi bir doğruluk kavramı geliştirmekten alıkoyar. Halbuki, gerçekçi bir doğruluk kavramı, kuramın öndayanaklarından biridir. O halde, yeni bir mantık aracılığıyla, stratejik eylemi de bünyesine alan, yeni bir iletişimsel eylem anlayışının olanaklılığı sorgulanabilir. Bu bildiride böyle bir anlayışın nasıl geliştirilebileceği üzerinde duracağım.

Günümüz koşullarında yeni bir mantık aracılığıyla yeni bir iletişimsel eylem kuramı geliştirmek birçok düşünüre umutsuz bir çaba olarak görünebilir. Ancak böyle görünmesinin nedeni bir takım kuramsal önyargılardan ibaretse ve söz konusu olan önyargılar kendi kendini temellendiremeyen bir kuramın parçaları olmaktan ileri gidememekteyse, iletişimsel eylem kuramında bir yenilik arayışının usa dayalı savunulabilirliğinin önünde gerçek anlamda herhangi bir engel yok demektir. O halde, yeni mantık yirminci yüzyıldan devralınan kuramsal mantık anlayışlarının önyargılarını bulmalı ve onları aşmalıdır. Eğer bu olanaklıysa bunun nasıl olanaklı olduğu kuramsal felsefede olduğu kadar kamusal felsefede de sorulması gereken temel sorulardan biridir.

Bilginin eleştirisinin ve bilgiyi üreten toplumun eleştirisinin kuramsal arka planını kavramsal açıdan çizgelemek istersek, bunu iki farklı biçimde ortaya koyabiliriz. Kuramsal düşüncenin kamusal dayanaklarını sorgulayarak, ya da kamusal eylemin kuramsal dayanaklarını sorgulayarak... Burada söz konusu olan dayanaklar varlıkbilimsel öndayanaklara kadar izleri sürülebilen şeyler olabilir. Bu anlamda, bilginin eleştirisi, bilginin ve haliyle de soruların öndayanaklarının eleştirisi olmakla kalmaz; aynı zamanda bir varlıkbilim eleştirisi olarak ortaya çıkar. Böylesi bir eleştirinin bir mantığı var mıdır? Var ise, buna bilginin (ya da, soruların) mantığı

denilebilir mi? Gündelik dilin mantıksızlığından matematiksel doğrulamalar arasında karşılaştırmaların yapıldığı doğa bilimlerinin dilinin mantığına değin, tüm felsefe soruları ortaya nasıl konmaları gerektiği tam olarak bulunduğu anda, karşımıza kuramsal fizik sorularına benzeyen biçimsel yapılarla çıkarlar. Söz konusu olan sorular gibi, yüksek düzeyde soyutluklar barındıran matematiksel gerçekler ile toplumsal gerçekler üzerine düşündüklerimiz arasında bütünleşik bir ortaklaşmanın nasıl sağlanmaya çalışılabileceği sorusu başlıkta eleştirel usun arılığıyla kast edilen yeni mantık anlayışının habercisidir. Söz konusu olan yeni mantık anlayışının bir çizgelemesini sunmak istesek nelere dikkat etmek gerekir?

Öncelikle, mantık kurgulamaların araştırması olarak, kurgulamaların ve düşünce deneyleri yapmanın bilimi olarak anlaşılmalıdır. Mantıkta kurgulamanın çeşitlemeleri de kurgulamalar arası karşılaştırmalar yapılabilmesini sağlayan çokluk da sezgilerle, ya da, eş deyişle, görülerle bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Şöyle ki, özelleme anlamıyla görü, farklı her tür olanaklı bireyin özellendiği bir doğrulamalar evreninde yürütülen mantığın temel öğelerinden biri olmalıdır.

Bilgi kavramıyla insan eylemi arasında var olan bütünsel bağlantı, önsel (*a priori*) bilginin ve görünün bilgibilimdeki ve bilginin eleştirisindeki yerini anlama yollarımızı kolaylaştıran bir bulgusallık ilişkisidir. Söz konusu olan varlığın bulgusallığı dolaylı olarak edimselliğinden ileri gelir. Doğruluk kavramının anlamı da, yeni bilginin ve yeni doğrulukların aranıp bulgulanışı da mantıkça aynı edimselliği içerir. Söz konusu olan içermenin bilgibilimde birincil bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Ancak iletişimsel eylem kuramında, doğruluk kavramına ilişkin yapılan temel varsayımın dil ile gerçekliği birbirine bağlama gayretinde olan edimsel tutumun varlığının ötesinde bir temellendirmesi bulunmamaktadır. Oysa kuramsal anlamda asıl ihtiyaç duyulan şey edimsel tutumun içeriğindeki yönelimselliğin yönelimlerinin bile mantıkça anlamlı kılınmasıdır. Yeni mantık söz konusu olan temellendirmeyi yapabilme iddiasında olmalıdır. Bu da demek oluyor ki, yeni mantık aynı zamanda alternatifsiz bir bilgisel mantık olmalıdır. Bu anlamda burada bilginin eleştirisi bağlamında söz konusu

edilen yeni iletişimsel eylem kuramının eski kuramda bilgilimsel anlamda gerçekleştirilemeyen şeyleri gerçekleştirmeye aday bir yaklaşıma ait olması gerektiği açıktır. O halde, izlemsel (stratejik) eylemlilik hallerinin iletişimsel eylemlilik hallerini nasıl olanaklı kılabileceği ve söz konusu olan olanaklılığın alternatifinin olup olamayacağı yeniden sorgulanmalıdır. Eğer ki farklı dünyalarda olanaklı olan eylemlilik halleri olanaklı olan tek bir dünyanın eylemlilik hallerine dönüşmeye başlarsa ve söz konusu olan dönüşüm kurgulamalar arası bir bağlamsal tamlık anlamında tamamlanırsa, bu aynı zamanda izlemsel eylemliliğin neden kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunun da örtük bir kanıtı olacaktır. Yani kavramsal çizgelerin normatif çözümlerinin son aşaması, neyin doğru, neyin yanlış olduğunun ayırt edilmesi gerektiği anlamda ayırt edilebildiği yeni iletişimsel eylemlilik halleri olacaktır.

Belki tam da bu yüzden, iletişimsel eyleme ilişkin olarak birbirini değilleyen bireylerin kamusal anlamı üzerine düşünce deneyleri yapmalı. Öyle ki, böylesi birbirini değilleme durumları çoğunlukla her iki tarafın da kazanma izleminin var olmadığı oyunlarda gerçekleşmektedir. Yani aslında ne biri ne de diğeri haklıdır. Bu noktada, gündelik dilin değillemelerinin mantıksızlığı üzerine birkaç şey söylemek gerekebilir: Birbiriyle çelişmeyen değillemeler vardır. Üçüncü halin olanaksızlığı çalışmaz bu değillemelerde. Üçüncü halin olanaksızlığı ilkesinin çalışmadığı bir değillemeye ilkenin çalıştığı var sayılan bir değilleme eklendiğinde, bir doğrulamada yanlış olmayan şeyler de dile getirilebilmeye başlar.

Demek ki, gündelik dilin mantığında iki farklı değilleme biçimi söz konusudur. Üçüncü halin olanaksızlığı ilkesi, gündelik dilde cereyan eden bir anlambilimsel oyunda kendine yer edinmek isterse, bunu iki farklı değilleme anlamıyla, iki farklı biçimde yapabilir. Şayet böyle bir varsayım söz konusu değilse, anlambilimsel oyunlar çelişmeyen değillemelerle, bir bakıma birbirlerini değilleyen oyuncuların birbirleriyle rol değiştirebildikleri kurgulamalarla (ya da senaryolarla) da oynanabilir. Tıpkı eleştirel uslamalarla ve sorgulamalarla sürdürülmek istenen içsel diyalogların, bir tartışmayı alelade bir biçimde kazanmanın çok ötesinde cereyan eden doğruluk arayışları olmaları gibi. Uzlaş

bunu sağlayamayabilir. Söz konusu olan uzlaşa nitelikli bir uzlaşa dahi olsa bu gerçeği gözden kaçırabilir. Örneğin, kimi iletişimsel eylemlilik hallerinin uzlaşa sağlaması, bilinen ya da bilinmeyen hakikatlerin gözden kaçmayacağı anlamına gelmez. Kuhn'dan birkaç kavram devşirecek olursak, iletişimsel eylemin mantıktaki “asal gerilim”ini şöyle ifade edebiliriz: izlemsel eylemin ortaya koyabileceği doğrulukların iletişimsel eylemde oynayabileceği roller vardır. Üstelik bunlar doğruluk kavramının anlamına ilişkin rollerdir. Demek ki, söz konusu olan, işte bu roller ile iletişimsel eylemin doğruluk kuramında tıkanıdığı noktaları aşmasına katkı sunamayan “olağan” mantığın üstelediği kamusal roller arasındaki bir gerilimdir. Yani söz konusu olan, anlambilimsel oyunlarda, kazanma izlemlerinin varlığının bulgulanabilme koşullarını ve haliyle de doğruluğun tanımını, üst dillere öteleyen bir mantığın “kriz dönemini” atlatamamış olmasıdır.

Mantığın krizi yirmi birinci yüzyıl (kuramsal) felsefesini örtük bir biçimde de olsa meşgul etmeye devam edecek gibi gözüküyor. Matematiksel doğruluğun (kamusal) anlamının kuramsal anlamda yeniden sonuçlandırıcı bir sorgulamaya tabi tutulması gerekiyor. Bu ancak kamusal anlamda işlerlik kazanan yeni bir kuramsal mantık yoluyla yapılabilir. Eleştirel usun arılığı, bu bakımdan, yeni iletişimsel eylemlilik hallerinin edimselliğinin ta kendisi olarak yorumlanabilir. Öyle ki, toplumsal seçimlerin olanaklılığı gibi soruları yanıtlayabilmek adına, biçimsel yöntemlerle biçimsel olmayan yöntemlerin kullanımları arasında kurulmak istenen ortaklık (uzlaşının çok ötesinde) iletişimsel eylemlilik hallerinde kimin kim olduğunun daha iyi bilinmesine ve bu yolla da doğru ya da en azından yanlış olmayan toplumsal seçimlerin gerçekleşmesine bir katkı sunabilsin...